

הליך הגיור – מקורות, רכיבים ומהות

מרכיבי הגיור

הרב אפרים ולץ

ביחידות הקודמות עסקנו במבואות לנושא הגיור, ביחס בין ישראל לעמים, במהותו של תהליך הגיור ובשאלה האם התורה מעודדת גיור או לא. משכך, ביחידה זו וביחידה הבאה נעבור לעסוק בהליך הגיור עצמו, כפי שהוא התעצב בחז"ל ולאחר מכן בראשונים. נדון במרכיבי הגיור השונים, ביחסים ביניהם ובשאלה מה מהותם של מרכיבים אלו כשיקוף של תהליך הגיור, כפי שראינו ביחידות הקודמות.

את הדיון במרכיבי הגיור נחלק לשתי יחידות שונות, כאשר ברוב המרכיבים נדון ביחידה זו, בעוד שבמרכיב קבלת המצוות נדון ביחידה הבאה, עקב היקפו הרחב של נושא זה, שזוקק יחידה לעצמו.

מרכיבי הליך הגיור בחז"ל

נוכחנו לדעת כי אין בתורה ובנביאים דוגמה דומה לגיור ההלכתי המוכר לנו. נראה כי הליך הגיור ההלכתי על מרכיביו השונים, כפי שאנו מכירים אותו, הוא פיתוח של חז"ל. ננסה בשלב ראשון לעמוד על עיקרי הליך הגיור והמקורות שלו כפי שהם מוצגים במדרשי חז"ל, נבחן מהו מקור ההשראה שלו בתורה, ונעמוד על השאלה מה המקור יכול ללמד על תפיסת תהליך הגיור, ובדרך זו ננסה לעמוד על הפרשנות שנתנו חכמים לתהליך זה.

פסח ומילה – יציאת מצרים כמודל גיור

נתחיל דווקא באפשרות מרתקת שלא התקבלה להלכה, אך לכאורה היא נלמדת באופן הישיר ביותר מן המקרא, והיא הצבת הפסח והמילה כמעשי הגיור. התורה מגבילה את השותפות בקורבן הפסח רק לנימולים. ניתן להבין זאת כתנאי בהלכות פסח, אך ניתן גם לראות בכך מרכיב עצמי בגיור, המבטא את המרחב הלאומי.

קורבן הפסח הוא המצווה הלאומית האולטימטיבית, הקושרת את האדם ליציאת מצרים אשר הוא האירוע המכונן את עם ישראל. מצווה זו קשורה בטבורה למצווה הלאומית השנייה שהיא מצוות המילה, שהיא הגורם המשייך והמזהה הבולט ביותר לעם ישראל. שתי מצוות אלו הן מצוות העשה היחידות שביטולן מחייב בכרת. נראה שהפרשנות הפשוטה ועונש זה היא שיהודי הבוחר להימנע מהן מוציא עצמו מן הכלל ומאליו הוא נכרת מישראל.

הגר בתורה שייך באופנים שונים בחלק מן המצוות כגון שבת וקורבן, אך מפסח הוא מנוע לחלוטין בהיותו ערל. אם כן, הגר הוא כמעט כישראל ממש, ואם רק ימול יחשב כישראל לכל דבר ועניין ויוכל להצטרף גם למצווה הלאומית של הקרבת הפסח. מכאן הדרך קצרה להבין כי המילה חייבת להוות רכיב מרכזי בהפיכת הגוי לישראל. אלא שבמכילתא דרבי ישמעאל צעדו צעד נוסף. לפי העמדה הנשמעת שם עולה הווה אמינא כי לא רק שהמילה מהווה את מעשה הגיור, אלא גם הפסח עצמו הוא תנאי לגיור, ולא זו בלבד, אלא שכל מתגייר יחויב לעשות פסחו בעת גיורו, בלי קשר ללוח השנה הכללי. הבנה זו אכן עשויה לעלות מן הפסוקים המסכמים את פרשיית קורבן פסח, וניתן אף לקרוא אותם בנפרד מן הפרשיה:

(מח) וְכִי יִגּוּר אֶתְּךָ גֵר וְעָשָׂה פֶסַח לִיקְוֹק הַמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרָח
הָאָרֶץ וְכָל עָרַל לֹא יֹאכַל בוֹ:
(מט) תּוֹרָה אַחַת יְהִיָּה לְאֶזְרָח וְלִגֵּר הֶגֶר בְּתוֹכְכֶם:

(שמות יב, מח-מט)

וכך דרשו במכילתא:

וכי יגור איתך גר ועשה פסח לה' - שומע אני כיון שנתגייר יעשה פסח מיד - ת"ל והיה כאזרח הארץ, מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד.

(מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא טו)

אמנם המדרש דוחה את ההבנה שכל גר יחויב בקורבן פסח בעת גיורו, אך ניתן בהחלט להבין שלדעתו השתתפות בקורבן פסח בזמנו יחד עם המילה, אכן מהווים את המעשים שעניינם כניסה לעם ישראל. הלכה למעשה, לא מצאנו לעמדה זו הד נוסף בדברי חכמים, וזאת על אף שעמדת רבי שנראה בהמשך והתקבלה להלכה, איננה רחוקה כל כך מעמדת רבי ישמעאל באופן מעשי, שכן לאחר חורבן הבית (ודאי בדורו של רבי) לא נותרו ממנה אלא המילה, המשותפת גם למכילתא דר"י, והטבילה שנוספה על דברי המכילתא. אך יש בהד של עמדה זו כדי ללמד אותנו על תפיסת הגיור לפי המכילתא דרבי ישמעאל.

נראה שהבחירה ללמוד את מרכיבי הגיור מסיפור יציאת מצרים, והבחירה בשתי המצוות הלאומיות כמכונני הגיור מבטאים את העובדה שהגיור הוא בבסיסו הצטרפות לאומית לעם ישראל. כאשר האדם מחליט לשנות את זהותו ולהפוך לישראל הוא נדרש לבצע פעולות המבטאות שייכות לעם - ואין כמו קרבן פסח המבטא את גאולתם של ישראל ממצרים כדי להביע זאת. יתכן שמסקנת המכילתא מדגישה זאת אף יותר - אין הגר נדרש להקריב קרבן פסח ביום גיורו - שכן הקרבן איננו מבטא כריתת ברית של הגוי עם ה', אלא קרבן של עם ישראל המוקרב בי"ד בניסן זכר לגאולתם של ישראל ממצרים - הגר איננו עומד לבדו מול ה' וכורת איתו ברית בשר וברית קרבן אלא משייך עצמו לעם חדש החוגג את ההיסטוריה שלו. בגיור מעין זה מתחולל מהפך זהותי אצל המתגייר - אין הוא שייך כבר לעם ממנו הוא מגיע, איננו אותו האיש, אלא מעתה והלאה הוא אדם אחר - אדם השייך לעם ישראל.

אם כן, על אף הדמיון ההלכתי להליך הגיור שנראה בהמשך ונפסק להלכה – מילה, טבילה וקרבן, נראה שיסודו של גיור זה שונה מזה שנפסק להלכה, אשר כפי שנראה להלן מקבל את מקור השראתו ממעמד הר סיני.

טבילה וקרבן – הגיור כטהרה

טרם נעסוק בדעתו של רבי שנפסקה להלכה, נראה דעה נוספת המניחה מרכיבי גיור אחרים. אחת הפרשיות ממנה למדו התנאים את עיקרי דיני הגיור היא פרשיית המנחות והנסכים הבאים עם הקרבן:

(יג) כָּל הָאֶזְרַח יַעֲשֶׂה כְּכֹהֵן אֶת אֱלֹהֵי לְהַקְרִיב אִשָּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַה':

(יד) וְכִי יִגְוֹר אֶתְכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה אִשָּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַה' כְּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ: כִּן יַעֲשֶׂה:

(טו) הַקֹּהֵל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלִגֵּר הַגֵּר חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כְּכֹהֵן כְּגֵר יִהְיֶה לְפָנַי ה':

(טז) תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלִגֵּר הַגֵּר אֶתְכֶם:

(במדבר טו, יג-טז)

התורה משווה בין האזרח לגר, וחוזרת ומדגישה כי מדובר בגר שהוא חלק מן הקהל – 'וְכִי יִגְוֹר אֶתְכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם... וְלִגֵּר הַגֵּר... וְלִגֵּר הַגֵּר אֶתְכֶם'. כפי שהראנו ביחידות הקודמות, התורה מניחה שיש רצף של מצטרפים שמדורגים לפי קרבתם לישראל ורמת היטמעותם. נראה שהתורה משווה רק את דינו של הגר שנטמע בקהל כראוי לדינו של ישראל.

הדגש המיוחד על הגר שמופיע בפרשיה זו, נראה לחכמים כייתור האמור ללמד על מעמדו ואופן גיורו של הגר. בספרי מובאת מחלוקת ת"ק ורבי מה ניתן ללמוד מן הפסוקים המתייחסים לגר:

וכי יגור אין לי אלא המתגייר שנתגייר מנין ת"ל או אשר בתוכם לדורותיכם:

ועשה אשה מין דמים, אתה אומר מין דמים או אינו אלא מין מנחה? ת"ל ככם מה אתם מין דמים אף הגרים מין דמים,

אי מה ישראל בדם בהמה אף הגרים בדם בהמה? ת"ל לכם לכם הקדשתיים בדם בהמה ולא הקדשתיים לגרים בדם בהמה.

(ספרי במדבר קח)

נראה שת"ק אכן סבור שמעמדו של הגוי הבא להתגייר הוא כמעמדו של מחוסר כפרה, ומטרתו של הקרבן בתהליך הגיור וההצטרפות לעם ישראל היא כפרה עצמית במובן של הטהרות. כדברי ת"ק נראה מתוך דברי רבי אליעזר בן יעקב במשנה בכריתות:

ארבעה מחוסרי כפורים וארבעה מביאין על הזדון כשגגה. אלו הן מחוסרי כפורים – הזב והזבה והיולדת והמצורע.

רבי אליעזר בן יעקב אומר גר מחוסר כפרה עד שיזרק עליו הדם.

(משנה כריתות ב, א)

מסתבר לומר שהבאת קרבן זה הינה הבאת קרבן של היטהרות, כפי שעושים שאר הטמאים, בבואם להיטהר. לפי תפיסה זו, המוקד של הליך הגיור הוא ההיטהרות של הגר. הגוי נתפס כמי שנושא עימו טומאה, ומטרת הקורבן היא לטהר את המתגייר מטומאה זו ולהכשירו לבוא בקהל.

לפי גישה זו כל שאר המרכיבים של הגיור נספחים למהותו שהיא היטהרותו של הגוי. כך למשל יסכימו האוחזים בגישה זו כי הליך הגיור כולל בתוכו את הטבילה והבאת הקרבן, כפי שבנוי הליך ההיטהרות בשאר הטמאים הנמנים כמחוסרי הכפרה במשנה בכריתות, אולם, אין זה אומר שלפי תפיסה זו אין צורך במילה. אך ישנו הבדל גדול בין גישה זו שלפיה המילה איננה חלק מהליך הגיור אלא מצווה שמתחייב בה הגר מתוקף הפיכתו לישראל, לבין גישות שלדעתן המילה עצמה היא מרכיב בהליך הגיור.

בשלושה דברים נכנסו ישראל לברית – הגיור כקבלת ברית סיני

המדרש לעיל מביא את דברי רבי כחולקים על ת"ק:

רבי אומר מה ישראל שלא באו לברית אלא בשלושה דברים במילה ובטבילה ובהרציית קרבן, אף הגרים כיוצא בהם.

(ספרי במדבר קח)

התנאים מסכימים כי גר זקוק למין דמים מן העוף ולא מן הבהמה, ובכך הוא מתדמה למחוסרי כפרה המביאים קן אחד לכפרתם. בפשטות רבי איננו חולק על האלמנט של 'הרציית הקורבן' אלא רק על הדרשה הפוטרת את הקורבן מלהיות מן הבהמה

אמנם יתכן שתפיסת שלושת המרכיבים של הגיור כאחד, מאירים את מהות קורבן הגר באור אחר. רבי מכנה את גרותם של ישראל בסיני במושג 'ברית'. שלושת המרכיבים של הגיור אמורים לכונן ברית זו. בהקשר זה יתכן שהקורבן לא משמש עוד כמטהר, אלא כפעולה במרחב הדתי-קדושתו¹.

הגמרא בכריתות מביאה את דעתו של רבי, ודורשת את המקורות השונים למרכיבי הגיור:

רבי אומר: ככם – כאבותיכם, מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם, אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים [...]

¹ מקור ההבחנה הזאת שבין היטהרות אל התקדשות הוא ספרו של הרב שג"ר 'זאת בריתי', הרב שג"ר מאריך בתימוכין למפנה הזה שבו בתקופה התנאית המאוחרת החכמים המירו את מושגי 'הטומאה' הממשית המיוחסים לגוי, כגון איסור כניסת הגוי למקדש, טבילת כלים ועוד, אל 'הקדושה' שהיא מושג מופשט יותר, שקשור אל המרחב הדתי, כמו בדברי הירושלמי על טבילת אישה נידה שעולה לה לגיור בנימוק 'שתיהן לשום קדושת ישראל'. להרחבה עיינו שם בדבריו.

אמר מר: מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא כו'. בשלמא מילה, דכתיב: כי מולים היו כל העם היוצאים, אי נמי מהכא: ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי וגו'.

הרצאת דמים, דכתיב: וישלח את נערי בני ישראל.

אלא טבילה מנלן? דכתיב: ויקח משה חצי הדם ויזרק על העם, ואין הזאה בלא טבילה.

אלא מעתה, האידנא דליכא קרבן לא נקבל גרים!

אמר רב אחא בר יעקב: וכי יגור אתכם גר אשר בתוכם וגו'.

(כריתות ט, א)

ראשית, נשים לב שרבי בוחר במודל גיורם של ישראל בסיני כמודל ממנו נלמד הליך הגיור, שכלל בתוכו מילה, טבילה והרצאת קורבן. בניגוד למודל יציאת מצרים השם במקד את העניין הלאומי והמצוות שמבטאות את השייכות הלאומית לעם ישראל, בחירת מעמד הר סיני רואה בגיור, כפי שמנסח זאת רבי בעצמו, כריתת **ברית** עם ה'. בסדרת פעולות זו, הגר, כמו ישראל במדבר, כורת ברית עם ה' יחד עם קבלת מצוותיו שהם חלק מהליך הגיור עצמו. נדגיש, כמובן גם התפיסה המדגישה את הפן הלאומי מחייבת את הגר במצוות, אך שם החיוב במצוות הוא תוצר של ההצטרפות לעם ולא מכונן הגיור בעצמו, בניגוד לתפיסה זו הרואה בקבלת המצוות מעשה המכונן את הגיור וחלק ממנו באופן אינהרנטי.

שנית, נשים לב שהגמרא מעלה הווה אמינא רק בשיטתו של רבי שהקרבן יעכב את הגיור. כלומר לפי הבנת תנא קמא ניתן להבין שהטבילה היא המטהרת ונותר הגר מחוסר כפרה טרם יביא קרבן, אך אין זה מעכב את טהרתו, כפי שאין הקורבן מעכב את טהרתם של שאר מחוסרי הכפרה. אולם לפי שיטת רבי שהרצאת הדמים היא חלק מההליך שעברו ישראל במדבר מעלה הגמרא את האפשרות שהקרבן יעכב את הגיור אף בשעה שאין קרבנות. גם תשובת רב אחא בר יעקב "וכי יגור אתכם גר אשר בתוכם" מאירה באור מאלף את תפיסתו של רבי באשר לאופיו של הגיור – אמנם הגר כורת ברית עם ה', אך הוא כורת אותה במסגרת עם ישראל ומסגרת חיו, ומעתה אם אין לישראל קרבנות, הרי שכריתת הברית של הגר עם ה' לא כוללת קרבן עוד ודי לו במילה וטבילה. אם כן, גם לדידו של רבי אין הפרדה בין הברית בסיני למישור הלאומי, והמחלוקת בין התנאים היא מהו הלב של גיור ומהו התוצר שלו – האם "עמך עמי" מביא ל"לא-להיך א-להי" או להפך.

סיכום

אם נחזור לתפיסות היסוד שראינו ביחידות הקודמות, הרי שההליך הגיור, לפי כל אחת מהשיטות, יתאים במידת מה לאחת מתפיסות היסוד ביחס בין ישראל לעמים ובמהות הגיור. אמנם קשה לומר שיש כאן מחלוקת קוטבית בין שתי גישות כפי שהיא בין ריה"ל לרמב"ם, אך בהחלט ישנם דגשים שונים בהבנת מהות הגיור. אם רואים בגיור עניין לאומי בעיקרו, וייחודם של ישראל הוא בכך שהם זרע קודש, נראה שמודל הליך הגיור הנלמד מיציאת מצרים יתאים יותר להוות מקור השראה דיני. לעומת זאת אם ייחודם של ישראל הוא בכך שהם נושאים את שם

ה' בעולם ומהות הגיור הוא קבלת האמונה והמצוות יתאים יותר ללמוד את הליך הגיור מההליך שעברו ישראל במדבר סיני טרם קבלת התורה. כאמור, ראינו שכל אחת מן השיטות מניחה גם את הרכיב של חברתה בתוך הגיור, אך כפי שנראה בסוגיות ההלכתיות בפרקים הבאים, יכולה להיות משמעות מעשית לשאלה אם הגיור בעיקרו הוא לאומי וברית המצוות נובעת ממנו, או שקבלת המצוות היא היא הגיור, ובזה הופך הגר להיות חלק מן העם.

כפי שראינו, הקורבן משמש בכל אחת משלוש שיטות התנאים בתפקיד אחר – אצל ר"מ הוא מסיר את הטומאה המונעת מן הגוי להצטרף לישראל; במכילתא דר"י קורבן הפסח מהווה את המפתח הלאומי לגיור; ואצל רבי את החזרה לברית סיני. השאלה שנעמיק בה בפרק הבא היא שאלת הגמרא לעיל – כיצד ניתן לאחר החורבן לוותר על רכיב מרכיבי הגיור, ומה זה עשוי ללמד על הליך הגיור כולו.